

УДК 334.012.64 (474)

Курінний В.О.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки і менеджменту туристичної діяльності
Дніпропетровського гуманітарного університету***Курінна І.Г.***старший викладач кафедри економіки підприємства
та міжнародного бізнесу
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню ролі малих підприємств в економіці України, стану динаміки їх розвитку. Обґрунтовано доцільність перегляду і вдосконалення положень Податкового кодексу України у сфері оподаткування малих підприємств. Запропоновано удосконалення механізму нарахування та сплати податку на додану вартість для малих підприємств.

Ключові слова: підприємництво, мале підприємство, суб'єкти малого бізнесу, економічний стан, рейтинг економічних свод, економічне зростання, Податковий кодекс України, податок на додану вартість.

Куренной В.А., Куренная И.Г. РАЗВИТИЕ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию роли малых предприятий в экономике Украины, состоянию динамики их развития. Обоснована целесообразность пересмотра и усовершенствования положений Налогового кодекса Украины в сфере налогообложения малых предприятий. Предложено усовершенствование механизма начисления и перечисления налога на добавленную стоимость для малых предприятий.

Ключевые слова: предпринимательство, малое предприятие, субъекты малого бизнеса, экономическое состояние, Налоговый кодекс Украины, налог на добавленную стоимость.

Kurennoy V.A., Kurennaia I.G. SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE

The role of small enterprises is investigated in the economy of Ukraine, state of dynamics of their development. Expedience of revision and improvement of positions of the Internal revenue code of Ukraine is grounded in the field of taxation of small enterprises. The improved mechanism for charging and transferring value-added tax for small businesses.

Keywords: enterprise, small enterprise, subjects of small business, economic state, Internal revenue code of Ukraine, value-added tax.

Постановка проблеми. Мале підприємництво є важливим фактором розвитку економіки, забезпечення насиченості ринку товарами та послугами, створення конкурентного середовища, поповнення доходів бюджету країни, створення робочих місць, прискорення науково-технічного прогресу. Світовий досвід свідчить, що суб'єкти малого підприємництва здійснюють вагомий внесок у забезпечення економічного зростання національних економік. В умовах затяжної економічної кризи малому підприємству відводиться значна роль у відновленні економіки України, при цьому вкрай актуальними стають питання податкового та неподаткового стимулювання малого підприємництва, завдяки чому стає можливим досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні досліджували такі вітчизняні вчені, як: Л. Буряк, З. Варналій, В. Дмитрієва, Н. Колесник, І. Максименко, В. Мурзов, В. Овчаренко, А. Павлюк, О. Прокопенко, С. Реверчук, О. Стороженко, О. Титаренко, О. Хорольський та інші. Дослідники акцентують увагу на необхідності уніфікації системи оподаткування, зменшенні обсягів податкових платежів, спрощенні податкової та фінансової звітності, але деякі аспекти податкового регулювання розвитку малого бізнесу залишаються поза увагою науковців. Так, додаткового удосконалення, на наш погляд, потребує механізм нарахування сплати податку на додану вартість для малих підприємств.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати дослідження, яке полягає в аналізі стану та розвитку малих підприємств в економіці України та розробці рекомендацій щодо змін

у податковому законодавстві для забезпечення його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництвом вважається особливий спосіб господарювання, який пов'язаний із самостійністю, ініціативністю, систематичністю, ризиком, який у результаті багатовікової еволюції утвердився в економіці усіх розвинених країн. Спочатку підприємцями називали спритних людей, що діють на ринку, або просто людей енергійних, азартних, схильних до ризикованих операцій.

Надалі до підприємництва почали відносити будь-яку діяльність, спрямовану на збільшення прибутку і не заборонену законом. Проте виникнення підприємництва як сталого явища відносять до XVII століття. Воно розвивалося складно, супроводжувалося і супроводжується нескінченим процесом виникнення і вирішення численних протиріч. Його перші паростки почали пробиватися разом зі становленням ринкових відносин.

Що ж спонукає людину на заняття підприємницькою діяльністю?

Перш за все – це отримання прибутку. Таким чином, підприємець – це той, хто націлений на отримання прибутку шляхом найбільш повного задоволення суспільних потреб на основі реалізації власних знань, умінь, прогнозів, хто прагне зробити прорив у тій чи іншій сфері економічної діяльності – у створенні нової продукції і технології, у виробництві або маркетингу і, відповідно, отримати додатковий дохід за свій ризик і передбачення.

З психологічної точки зору основною рисою підприємця є такий тип мотивації, як потреба досягати успіху. Він орієнтується на вирішення проблем через матеріалізацію нових ризикованих ідей. Моти-

вація підприємця значно відрізняється, наприклад, від мотивації фахівців і адміністраторів, які не мають якостей підприємця. Фахівець – орієнтований на професійне зростання і накопичення знань, для нього найбільш важлива оцінка його кваліфікації професіоналами, адміністратор – орієнтований на посадовий ріст і схильний до управлінської праці. Тому далеко не кожен фахівець або адміністратор може стати підприємцем. Для того щоб бути успішним підприємцем, потрібні специфічні здібності і відповідні мотиви поведінки.

Підприємництво – історична категорія. Воно не є чимось остаточно сформованим і сталим, постійно змінюються його зміст і форма, розширюється сфера докладання. Розвиток підприємництва нерозривно пов'язаний з еволюцією ринкового господарства.

Історично вихідним пунктом застосування підприємницької ініціативи була торгівельна діяльність. Діяльність купців була націлена на використання невідповідностей між попитом і пропозицією, що існували у той час, а джерелом їх доходу були розбіжності в цінах товарів, які переміщувалися з ринку на ринок. Тому в даний період функціональний зміст підприємництва обмежувався використанням ринкових розбіжностей, а його домінуючою ознакою була спряженість з високим ступенем ризику.

У міру поглиблення товарного характеру суспільного господарства, особливо з переходом до індустріальної стадії виробництва, пріоритетною сферою докладання підприємництва стають галузі матеріального виробництва. Тепер вже не пошук найбільш привабливих ринків, а пошук найбільш раціональної комбінації застосовуваних факторів виробництва стає умовою підприємницького успіху. Ускладнення діяльності спричинило ускладнення і підприємницької функції, що зумовила її розосередження. Підприємницька функція перестає бути монополією власника.

Постіндустріальна стадія, з характерними для неї зростанням ролі нематеріальної діяльності, динамічності та соціалізації виробництва, встановила інші орієнтири і пріоритети господарювання. Найважливішим у підприємницькій діяльності стає не пристосування до мінливих умов, а здатність перетворювати самі умови господарювання, передбачивши перспективу розвитку суспільного виробництва. Не просто раціональне використання ресурсів, а раціоналізація самої форми і способу господарювання, становиться ключовим моментом діяльності підприємця. Підприємництво все в більшій мірі охоплює сферу фінансів та наукової діяльності, де його інноваційна функція може розкритися найповніше, стаючи, в той же час, функцією, яка виконується колективно. Працюючи на перспективу, підприємець не може керуватися поточними цілями. Його прагнення набувають стратегічного характеру, а головною метою стає не максимізація приватного результату, а забезпечення фінансової стійкості підприємницької організації. Досягати зазначеного результату можна, тільки мобілізувавши зусилля всього колективу організації, що передбачає залучення в підприємницький процес всіх його учасників. Дух раціоналізму змінюється духом демократизму та соціальної інтеграції.

Поняття «підприємництво» змінюється відповідно до розвитку суспільства. На сьогодні воно досить широке, оскільки включає в себе як економічні, так і юридичні, політичні, історичні та психологічні відносини, зміст цього поняття відповідно змінювався у зв'язку з історичною зміною суспільства і психології людей.

Українське законодавство визначає підприємців як суб'єктів, чия діяльність націлена на отримання прибутку і ведеться ними на умовах власної майнової відповідальності.

Розвиток підприємництва в пострадянській Україні почався з ухваленням спеціального закону про підприємництво, що було обумовлено необхідністю відміни діючого законодавчого обмеження (до 1991 р. підприємницька діяльність була заборонена). У 1991 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про підприємництво», що визначав основні правові, економічні і соціальні положення заняття підприємницькою діяльністю громадянами і юридичними особами в Україні [2]. Відповідно до Закону України «Про підприємництво», підприємництвом вважається безпосередня, самостійна, систематична діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними і юридичними особами, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, встановленому законодавством (стаття 1, Розділ 1), і цей вид діяльності здійснюється на принципах:

- вільний вибір діяльності;
- залучення на добровільній основі до здійснення підприємницької діяльності майна і засобів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності і вибір постачальників і споживачів проведеної продукції, установки цін відповідно законодавству;
- вільне наймання працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних і інших видів ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством;
- вільне розпорядження що залишається після здійснення платежів, встановлених законодавством, прибутком;
- самостійне здійснення підприємцем – юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем частини валютної виручки, що належить йому, на свій розсуд (у 2010 році цей закон втратив чинність із прийняттям Господарчого кодексу, який прийняв у себе ці положення) [3].

Причиною ухвалення Закону було те, що в економіці України панували крупні підприємства, тоді як у господарській діяльності розвинених країн частка таких підприємств коливається від 30 до 40%, а на малі підприємства доводиться до 70% ВВП. Наприклад, у Німеччині близько 70% загального обороту продукції створюється саме цим сектором економіки [6]. У країнах з розвинутою економікою малий бізнес у порівнянні з великим за низкою показників займає лідируюче положення: за чисельністю зайнятих – 50-60%, за внеском у валовий національний продукт – близько 50%, у сфері надання послуг – 60%, у торгівлі – близько 70% [8].

Значну роль малий бізнес грає у формуванні сукупного національного продукту. У США він забезпечує близько 75%, в Японії – 68% валового національного продукту, в країнах ЄС частка малих підприємств у виробництві валового внутрішнього продукту складає 63-67%. У Франції малі підприємства забезпечують 36% національного експорту, в Японії – 39%, у Німеччині – близько 40% [6, с. 33].

Враховуючи вищевикладене, зрозуміло, що в Україні терміново була потрібна поява малих підприємств, як для реалізації проблем власності (трансформації держвласності в приватну шляхом приватизації), так і для задоволення потреб суспільства

(збільшення зайнятості, створення середнього класу, поява у суспільстві надії на «світле майбутнє»), і в результаті стабільності суспільства.

У світі не існує офіційного чи загально прийнятого визначення малого підприємства. Більш-менш визнаним вважається визначення Європейської Комісії у залежності від кількості працівників річних балансу та обороту яке наведено у таблиці 1 [7].

Таблиця 1
Визначення Європейської Комісії малого підприємства в залежності від кількості працівників річних балансу та обороту

Тип підприємства	Кількість працівників		Річний оборот (у млн євро)		Річний баланс (у млн євро)
Дуже мале підприємство	< 10	та	2	або	2
Мале підприємство	< 50	та	10	або	10
Середнє підприємство	< 250	та	50	або	43

В Україні суб'єктами малого підприємництва є:

– фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [3].

Успішне функціонування малого бізнесу створює сприятливі умови для оздоровлення економіки: розвивається конкуренція, створюються додаткові робочі місця, підвищується експортний потенціал; краще використовуються місцеві сировинні ресурси. Велике значення має здатність малих підприємств розширювати сферу послуг, створювати нові можливості не тільки для працевлаштування, але й передусім для розширення підприємницької діяльності населення, розкриття його творчих сил та використання вільних виробничих потужностей.

Зрозуміло, що відносно невеликий капітал звужує рамки виробництва, обмежує можливість залучення додаткових ресурсів (науково-технічних, фінансових, виробничих, трудових тощо), але обмежені масштаби виробництва і невелика кількість зайнятих обумовлюють простоту й ефективність управління підприємством. Однак характерне для малих підприємств поєднання функцій власника і менеджера в одній особі, встановлення особистих зв'язків з працівниками підприємства, неформальний стиль управління можуть призвести до перевантаження фундаторів фірми [8, с. 64].

В Україні частка малих підприємств у ВВП не перевищує 16% у 2013 р. (рис. 1).

Як видно з рисунка 1, у період з 2004 по 2006 рр. частка малих підприємств у ВВП мала тенденцію до зростання (з 5,3% у 2004 р. до 18,8% у 2006 р.). У 2008 р. відбулося зменшення частки малих підприємств у ВВП до 16,3%, а у 2013 р. – до 15,46%. Проте ці показники значно відрізняються від показників розвинутих країн.

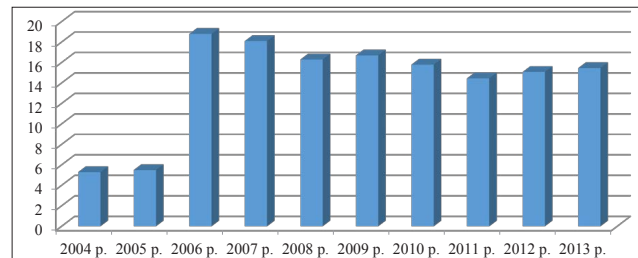

Рис. 1. Частка малих підприємств у ВВП України у 2004–2013 рр., % [1]

Більш детальний огляд розвитку малих підприємств України за основними показниками протягом 2004–2013 рр. подано у таблиці 2, дані наведені без урахування фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності.

Мале підприємництво вимагає до себе уваги з боку держави в плані створення сприятливих умов для свого існування і розвитку. Від економічної політики органів державного управління залежить можливість створення сприятливих умов для здійснення підприємництва, що у свою чергу призводить до соціально-економічного розвитку країни, демократизації суспільства.

З цією метою було прийнято низку законів і ухвал які призвели до спрощення реєстрації мало-

Таблиця 2
Основні показники розвитку малих підприємств в Україні [1]

Показники	Роки									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	60	63	72	76	72	75	78	77	76	82
Кількість зайнятих ¹ працівників на малих підприємствах, тис. осіб	1978,8	1890,4	2232,3	2231,5	2237,4	2158,0	2164,6	2091,5	2051,3	2010,7
Кількість найманих ² працівників на малих підприємствах, тис. осіб	1928,0	1834,2	2158,5	2154,3	2156,8	2067,8	2043,7	2011,8	1951,6	1891,6
Частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції, робіт, послуг, %	5,3	5,5	18,8	18,1	16,3	16,7	15,80	14,46	15,08	15,46

¹ Включаючи штатних, позаштатних та неоплачуваних (власників, засновників підприємства та членів їх сімей) працівників.

² Включаючи штатних та позаштатних працівників.

го бізнесу, його звітності, пільгового оподаткування, скорочення планових перевірок тощо.

Проте істотної зміни в економічному житті країни не відбулося. Якщо у 2013 році Україна займала 161-ше місце за рівнем економічної свободи, то зараз займає 155 з 179 країн в рейтингу економічних свобод, і нині Україна по цьому показнику займає передостаннє, 42-ге, місце серед європейських країн [9].

Невирішеними залишаються проблеми малого бізнесу, пов'язані з податковою інспекцією, механізмом державних закупівель і прозорості участі в них підприємств, високим рівнем корупції в органах державної влади, фінансовою і організаційною підтримкою розвитку малих підприємств, податкового навантаження на них, які вимагають найскорішого вирішення.

Так, для поліпшення економічного стану малих підприємств і зниження податкового навантаження нами пропонується переглянути статтю 187.1 Податкового кодексу, відповідно до якої датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

а) дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню, а в разі постачання товарів/послуг за готівку – дата оприбуткування коштів у касі платника податку, а в разі відсутності такої – дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку;

б) дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства, а для послуг – дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку [4].

В умовах економічної кризи та вкрай низької платоспроможності підприємств виконання зазначених норм призводить до відволікання оборотних коштів підприємств для сплати податку на додану вартість та збільшення непередбачених втрат. Адже за умови підписання акту виконаних робіт (послуг) підприємство автоматично бере на себе зобов'язання з виплати податку на додану вартість, незалежно від розрахунків з замовником. За останні роки збільшилася кількість ситуацій, коли підприємства, що повністю виконали свої зобов'язання перед замовни-

ками, постачальниками та державним бюджетом, не отримують повну оплату за свої товари/послуги та переходять у стан технічного банкрутства.

Отже, на наш погляд, вкрай необхідним є удосконалення механізму нарахування та сплати податку на додану вартість для малих підприємств. Пропонуємо датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг встановити тільки дату отримання коштів від замовника. У випадку, якщо оплата за товари/послуги малого підприємства здійснюється частинами, то прийняття податкових зобов'язань також повинне відбуватися аналогічно.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, мале підприємство є одним із найбільш ефективних та корисних для економіки України, яка розвивається у ринкових умовах. Однак рівень його розвитку у нашій країні залишається незадовільним. Тому для забезпечення розвитку малого підприємства в Україні необхідна виважена державна політика стимулювання такого сектора за допомогою податкових, фінансових, інституційних інструментів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Закон України «Про підприємства» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 62.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Податковий кодекс із змінами і доповненнями, внесеними Законами України станом на 01.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/nk/>.
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 23 березня 2012 р. № 4618-УІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4618-17/6>.
6. Жук О. Малий бізнес у світі та в Україні // Економіка України. – 2004. – № 7.
7. Рекомендація Комісії 96/280/ЄС «Про визначення малих та середніх підприємств» від 3 квітня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.7084.0>
8. Кикоть В.І. Особенности развития малого предпринимательства в Украине // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 88. – С. 63-66.
9. Doing Business 2014. Making a Difference for Entrepreneurs / 2014 The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.doingbusiness.org.